

Мая Велева

(София)

ИЗРАЗЯВАНЕ НА ОЦЕНКА И ЕКСПРЕСИЯ ВЪВ ВЕСТНИКАРСКИТЕ ЗАГЛАВИЯ

Цел на изследването е да разгледа възможностите на разговорно маркирани елементи и структури, включени в заглавията на персонално-аналитични текстове, отнасящи се към вестникарския дискурс, да изразяват оценка и да упражняват по-интензивно въздействие върху адресата. Функциите на разговорно маркираните елементи се търсят в две посоки – като начин за кодиране на оценка и като начин за въздействие върху читателя. Вземат се под внимание предимно такива оценъчни и експресивни компоненти, чиято обичайна сфера на употреба е книжовно-разговорната реч.¹ Отчита се и обстоятелството, че поначало повишената степен на експресия и оценка в изказването или в текста поражда асоциации с дискурсивните практики на ежедневно общуване.² Оценката в заглавията на персонално-аналитични текстове е по отношение на факти, събития, лица и техните действия, съотносими с вътрешнотекстовия свят, а експресията е начин за по-ефективно транслиране на тази оценка (както и на общото съдържание на изказването) в персоналните пространства на читателя. И макар комуникацията чрез вестника да не може да постигне степента на въздействие на разговорната реч, разговорните елементи създават асоциации за по-непосредствен контакт между автор и читател, правят акта на четенето (на вестника) по-емоционален и близък до всекидневното общуване.³ От друга страна обаче, самите разговорни структури, попаднали във вестникарския дискурс, губят някои от своите смислови компоненти и се натоварват с други.

Преди да се пристъпи към конкретния анализ, следва да се отговори и на въпроса, защо се разглеждат само начините на изразяване на оценка и експресия във вестникарските заглавия на персонално-аналитичните текстове с основни представители рецензията и коментара във всички негови многостранни проявления, както и заглавията на мнения, отзвущи, реплики – все текстове, които се съотнасят с коментарния дискурс, но които същевременно са и проява на “обратната връзка”, изразяват мнения на читатели и са друга проява на диалоговостта в комуникацията посредством вестника. На първо място, защото в заглавието “се оглежда” съвременният начин на писане във вестника, върху който оказват влияние езиковият стил на текста, предпочитаните употреби в дискурса на съответния вестник, долавя се и влиянието на модерния журналистически дискурс. На второ място, заглавията по семантичната си натовареност, по степента на информативност, според експресията и оценката, която изразяват, най-отчетливо се противопоставят като заглавия на информационни (фактологични) текстове и като заглавия на оценъчни (персонално-аналитични) текстове. И на трето място, въпреки тясната си обвързаност с текста, заглавията имат свойството да съставят едно особено комуникативно ниво в общата комуникативна структура на вестника, което фиксира част от информацията и оценката, съставя особен, надреден и относително самостоятелн смислов пласт. Не случайно Ван Дейк определя заглавието като “макропропозиция от най-висше ниво”⁴. Неговата теория за макроструктурата дава основание обстойно да се изследват особените характеристики на заглавията и въвеждащите компоненти на текста.⁵ И в аспектите на прагматическата интерпретация на дискурса заглавията могат да се разглеждат като самостоятелни речеви актове, чиято характеристика, напр. заплаха, утвърждение, апел е един от пресигналите за възприемане на текста, пресигнал и за текстовия модел.⁶ Явно възприемането на заглавието е предпоставка за възприемането на целия текст и функцията на “разговорността” на заглавията е да улесни това възприемане.

I. Когато заглавието на персонално-аналитичния текст според комуникативния си статус е съобщително изкаване, обикновено представя същностна страна от фактологичната информация в текста, извежда на преден план някой от аргументите. В такъв случай разговорно нюансирана експресия или оценка (оценката в повечето

случаи е и експресивна) се изразява с разговорно маркирани лексикални единици, с възможностите на експресивния словоред, с инверсии, с изреченски структури, наподобяващи присъединителни конструкции, със ситуативно мотивирани метафорични или метонимични перифрази, в които има преднамерено търсена двусмисленост и които поради обвързаността си със ситуацията, поради продчертано контекстовото си значение създават впечатление за импулсивност, характерно за разговорната реч (тук отнасям и перифразирането на фразеологизми, на заглавия на известни книги и филми, на сентенции и атели).

1. Когато отделна дума привнася във вестникарското заглавие разговорна експресия, това обикновено е дума с повишена честота в разговорната реч, която във вестникарския дискурс създава впечатление за небрежност, negliжираност, спонтанност. И дори оценката, разбирана като отношение на автора към съдържанието на изказването, на тази дума в разговорната реч да е положителна, във вестникарското заглавие тя вече е снижена, дори отрицателна под влияние на околния контекст, а и поради самата си първична съотнесеност с разговорната реч: *Романтика багри бесния екшън* (загл., "Стандарт", 21.01.1994). В примера (заглавие на рецензия за филма "Сега и завинаги" на Роджър Донал) е употребена дума (срв. *бесен*), присъща на разговорната реч, в която тя се употребява не с основното си значение, а като интензификатор, подобно на *супер* и изразява свръхкачество (в контекста *бесен екшън* означава 'свръхдинамичен' или по-раздвижен и неочакван, отколкото трябва да е). В съчетание с изисканото *романтика багри, бесен*, употребено като квалифициращ епитет по отношение на *екшън*, изразява снижена оценка. Ситуативното значение на *бесен* и ситуативната оценка са добре мотивирани в самия текст (срв. *Това е то – романтика багри бесния екшън, чувственост съжителства със стрелковата дандания, свежарски хумор се вклинява в напрежението, а диалогът е железен*), в който двусмислената употреба на жаргонизми (срв. *свежарски, железен, стрелкова дандания, бесен*), интелектуално разиграни, е сигнал за иронично отношение. Целият текст, включително и заглавието, има ироничен привкус, за който основно значение има разговорно нюансираната експресия и оценка.

В заглавието на коментар *Апаратен синдром налегна партията ни* ("24 часа", 2.06.1994) друга дума, маркирана като

разговорна (срв. *налегна*) внася експресията на разговорната реч (нейната непринуденост) и изразява снижена оценка, акцентувана и от употребата в същото заглавие на метафорична перифраза на медицински термин (срв. *апаратен синдром*).

2. Когато в заглавието съобщително изказване има отклонение от обичайния словореден модел или то е оформено като присъединителна конструкция, също се създава асоциация за ритъма и мелодиката на разговорната реч, стилизират се нейната спонтанност и своеобразно оформяне на логически акценти:

Гладен Кадир закон затри (загл. на коментар, "Континент", 2-3.04.1994). Експресията на разговорната реч или поне асоциацията с нея се дължи на словоредно преструктуриране и ритмични звукови повторения, а снижена оценка се изразява с разговорното *затри*, подплатена и от "неофициалната" употреба на лично име вместо на име и презиме или само на презиме.

И печатът е институция ("24 часа", 5.05.1994). Заглавие на мнение, оформено като съобщително изказване с начално *И*, което създава впечатление за присъединяване към нещо изречено "преди", което чрез отделянето си в самостоятелно изказване придобива особен акцент, асоциира се с присъединително изречение.

Разговорна експресия в заглавията се изразява и с прекъснати и недовършени изречения, с повторения, с някои ситуативно мотивирани сравнения, в които базата за сравнение става известна от текста: *Човешко, твърде човешко* ("Стандарт", 14.05.1994), заглавие на необемён преглед на събитията през седмицата; *В сметта ровят кучета, котки и ... пенсионери* ("Демокрация", 26.05.1994), подзаглавие на коментар; *Националният химн като избирателна бюлетина* ("Стандарт", 26.02.1994) – от текста става ясно, че "национален химн" е употребено в заглавието като символно означение на национални ценности (на национална кауза).

3. Включени в заглавията на персонално-аналитичните текстове, фразеологизмите, както и фразеологизмите от преходен тип, "които водят началото си от художествената литература и особено названия на филми, шлагери, картини"⁷, пословици и поговорки, афоризми носят експресията на разговорната реч, а значителна част от тях са и образни, т.е. изразяват оценка (според Ничева⁸ всички фразеологизми са експресивни, а значителна част са и образни) и обикновено изразяват оценка, чието предназначение е да въздейства

върху широката читателска аудитория, да оформи определен тип отношение към действията, лицата и събитията от вътрешноконтекстовия свят (лицата, чиито действия се анализират и оценяват, събития, които се коментират). В съвременния печат (включително и в заглавията) употребата на фразеологизмите в тяхната изходна, речникова форма е твърде ограничена и съпроводена с изрично експлициране на референта от текстовия свят, а разговорната експресия е интензифицирана и с употребата на друг разговорен компонент (срв. *Сега пък ДПС извади ябълката на раздора – царската корона*, заглавие на кратък коментар във в. "24 часа", 19.03.1992). Затова пък употребата на пространно перифразирани, преакцентувани и преосмислени фразеологизми е направо необуздана. Трансформациите засягат както смисъла и присъщата образност, така и граматическата форма и са твърде разнопосочни поради строгата си ситуативна обусловеност и специфична авторска нюансировка на оценката, но във всички случаи запазват семантичното ядро на изходната фразеологична (resp. фразеологична от преходен тип) единица, от там и асоциацията с присъщата на изходната фразеологична единица разговорна експресия и образност, съответно и оценъчност. Ефектът от употребата на така перифразираните фразеологични единици се дължи на двойната асоциация – със ситуативното означаемо, представено от текста, и с основното означаемо на изходната фразеологична единица, с присъщата изходна оценка и с новата оценка (обикновено снижена, иронична и саркастична понякога). Примери: *Политиците скланят да ги броим наесен* (загл. "Дневен труд", 15.05.1994); *Правителството изаде своя бял хляб* (загл. "24 часа", 7. 04. 1992); *Гората пак навява скръб и радост* (загл. "24 часа", 5. 04. 1994); *Когато атовете се ритат* (загл. "Експрес", 25.02.1994); *Инвалидите хвърлиха ръкавица на предизвикателството, тя падна на земята* (загл. "Дума", 17.05.1994); *Призрак броди из външно министерство и марширува в парламента* (загл. "Експрес", 25.02.1994).

Следва да се отбележи, че трансформацията на фразеологични единици, с която се постига по-интензивна и снижена оценка, е присъща на вестниците, които са адресирани до широка читателска аудитория, в които агресивният стремеж към по-близък контакт с читателя е част от комуникативната стратегия. Докато съответните

трансформации в по-елитарните, специализираните вестници имат по-интелектуални акценти и известна доза артистизъм (срв. *Красавицата и вестникът – Вестникът и звярът*, загл. на медиакритика за в. "Култура", трансформация от загл. на приказката "Красавицата и звярът", което е опит за по-артистична оценка за начина на писане във вестник "Култура", вж. в. "Култура", 8.04.1994).

II. Когато заглавия на персонално-аналитични текстове са въпросителни изказвания, те, разбира се, не целят да предизвикат отговор нито от страна на прекия адресат (лицата, чието поведение се коментира), нито от страна на възможния читател. Те активират някаква възможна схема на отговор в съзнанието на читателя, но създават и асоциация с прекия диалог, поради което носят експресията на разговорната реч. В смислов план тяхната функция е да изведат основния проблем, който се обсъжда или основна постановка от тезата, като така програмират начина на разгръщане на темата на текста. Самата форма на въпрос "приканва" читателя да следва хода на разсъжденията на журналиста и евентуално да приеме неговите изводи, прогнози, призови и пр. Ако заглавието е несъщински въпрос, примерно риторичен, то обикновено оценъчно оповестява извод, оценъчна характеристика, обобщение, до което е достигнал авторът на текста или смислово е повече свързано с оценъчната страна на текста, а освен това, както е известно, несъщинските въпроси са "експресивен начин на съобщаване"¹ Такива заглавия са много пространно мотивирани в текста.

1. Експресията на непосредствения диалог най-добре се имитира от заглавия, които са въпросителни изречения, образувани с въпросителната частица *ли*, а сказуемото е във второ лице множествено число и в бъдеще време (срв. *Ще промените ли себе си?*, загл., "Отечествен вестник", 24.09.1991; *Ще запазите ли българското и България?*, загл., "Отечествен вестник", 26.09.1991), когато заглавието е оформено като въпрос, представен с пряка реч (срв. *Драгомир Драганов: Всъщност някой ще ми каже ли какво точно става?*, загл., "24 часа", 24.03.1992); когато заглавието е дезюнктивен въпрос (срв. *Москва или Вашингтон е по-близо до брѣх Шипка?*, загл., "24 часа", 05.03.1994); когато заглавието включва и елиптичен вариант на частен въпрос (срв. *Севастополският валс почина! Ами сега?*, загл., "Литературен форум", 20–26.04.1994). В този тип заглавия може да бъде апликирана и оценка, но не е

задължително тя да бъде от разговорен тип. Например в дезюнктивния въпрос оценка е изразена по метафоричен път (*врѣх Шипка* – символ на българските национални интереси) и чрез метонимичен пренос (*Москва и Вашингтон* метонимично назовават руската и американската политика спрямо България) при това мотивацията за метафоричния и метонимичния пренос става ясна в текста.

2. Разговорната експресия се запазва и в заглавия, оформени като въпроси с въпросителната частица *ли* или с въпросително местоимение, особено ако е включена дума или фраза с разговорна експресия, като при това изразява снижена оценка (срв. *Ще получи ли Симеон II удар в гърба от своите*, загл., “24 часа”, 15.05.1994; *Кой реди правителството?*, загл., “24 часа”, 9.05.1992); когато заглавията са да-въпросителни изказвания със сказуемо в сегашно време, което функционира като контекстов синоним на бъдеще време, и включват частицата *ли* (срв. *Да стане ли Желю Желев отново лидер на СДС?*, загл., “Отечествен вестник”, 19.06.1991). Асоциацията с разговорната експресия намалява, когато заглавието въпрос е оформено само с въпросителна дума или без въпросителна дума (срв. *Ще се прероди ли лятото на любовта?*, загл., “Стандарт”, 22.04.1994; *Победители и победени?*, загл., “Отечествен вестник”, 14.10.1991).

3. Заглавията риторични въпроси включват въпросителна дума и особено често частицата *ли*, предполагат отрицателен отговор и изразяват снижена или направо ниска оценка, като това е по-обща оценка по отношение на коментираните факти. Както бе вече споменато, тези въпроси са поначало експресивни и разговорно маркирани. Допълнително емоционално и смислово натоварване се постига с включването в риторичния въпрос на метафоризиращи названия, на компоненти, осигуряващи интертекстовост: *Възможно ли е Петкан да изяде Робинзон?* (“Стандарт”, 22.04.1994). Риторичният въпрос е заглавие на рецензия за пиесата “Императорът на Асирия” (авт. Фернандо Арабал) и изразява по-общо снижена оценка, подкрепяна с аргументи в текста. Освен това са налице компоненти, които осигуряват междутекстовост с известен литературен текст, който служи като смислов и емоционален фон за възприемането на конкретния вестникарски текст.

III. Следва да се отбележи и ярката разговорна експресия на някои заглавия, които са подбудителни (в частност призивни и апелативни) изказвания, които наподобяват спонтанността на

междудличностния диалог. Това са изказвания, насочени към вътрешнотекстовия адресат или към общия адресат (широката читателска аудитория), ако той съвпада с вътрешнотекстовия. Това са заглавия на реплики, мнения, понякога и на необемни коментари (тип лично мнение), в които обект на анализ или на критика са действията на лице (респ. група лица), а авторът обикновено завършва текста с предписания, с препоръка или призив за друг тип действия, които би оценил положително.

1. Отрицателните *да*-изказвания във вестникарските заглавия обикновено са с *да*-форми в трето лице и сегашно време, тъй като медията (вестникът) поема функцията да предаде призива на реалния адресат, на лицето, което се приканва да извърши (по-точно да не извърши) съответното действие. Обаче имитацията за непосредственост и спонтанност се запазва, експресията на разговорната реч е доловима, а отрицанието е сигнал за негативна оценка (срв. 12+3 *да не приказва на английски*, загл., "24 часа", 05.05.1994).

2. Междудличностната комуникация чрез вестника (вестникът се превръща в канал за междудличностна комуникация) се имитира и с подбудителни изказвания (апели) с глагол във второ лице и повелително наклонение, при включено в изказването обръщение (срв. *Янчулев, спри бойните действия срещу столичани!*, загл., "24 часа", 15.05.1994). Подобен е и ефектът от употребата на апелативни изказвания, образувани от *стига* + глаголна форма в минало неопределено време (срв. *Стига сме измисляли митове*, загл., "24 часа", 23.10.1993).

IV. Заглавията, които са експресивни изказвания, например похвали, също могат да бъдат построени по модела на разговорната реч, да притежават нейната непосредственост. Например заглавието на рецензията за нова творба на Милчо Левиев (срв. *Браво, Милчо!*, загл., "Стандарт", 16.04.1994) изразява непосредствено, спонтанно суперлативна оценка. То е директен поздрав за самия Милчо Левиев, но същевременно самата му разговорност е мотивирана от реплика в текста (срв. *Ако можеше да я чуе* (рапсодията – бел. моя), *учителят на Левиев, гениалният оркестратор Панчо Владигеров, на когото е посветена, сигурно би възкликнал: "Браво, Милчо! Много хубаво и майсторско парче си направил за мен – хем модерно и джазово, хем българско!"*). Възможно е и "третолично" предаване на похвалата (чрез вестника). Тогава мотивацията за

похвалата може да бъде изнесена още в подзаглавието, в което да се включват и други разговорни компоненти (срв. *Браво на Беров*, загл., *Професорът извъртя хубав номер на всичките си асистентчета*, подзагл., "24 часа", 27.05.1994).

V. Заглавия, обикновено рецензии за книги, могат да бъдат и изказвания с генерализиран субект и глаголна форма във второ лице с обобщено значение⁹. Те формулират в обобщен вид посланието на литературната творба, така както го интерпретира авторът на рецензията, смятайки го обаче за общовалидно, като целта е и читателят да се почувствува съпричастен към направеното обобщение. Друг е въпросът, че тази съпричастност трябва да бъде мотивирана в текста от обсъждането и на по-общ екзистенциален проблем. Разговорната експресия е умерена и иде тъкмо от открития стремеж за търсене на съпричастност (срв. *Родената от страха храброст да се вириш в нищото*, загл. на рецензия, "Литературен форум", 22-28.06.1994; *Да отложиш апокалипсиса*, загл. на рецензия, "Литературен форум", 22-28.06.1994).

В случая бе направен опит за класификация на някои от начините за изразяване на разговорно нюансирана експресия и оценка чрез вестникарските заглавия на персонално-аналитични текстове (основно рецензия и коментар) при това на равнище книжовно-разговорна реч, макар че границите между книжовно-разговорна и битово-разговорна реч не са докрай отчетливи. Стана ясно, че чрез разговорността в заглавията се кодира оценка, обикновено снижена, по отношение на лица и обекти от вътрешнотекстовия свят. Разговорната експресия насочва адресата по-пряко към тази оценка. Основно се разчита на комбинации от разговорно маркирани лексикални и синтактични езикови единици. Личи и стремеж посредством тяхната употреба да се скъси дистанцията автор - читател, да се създаде на читателя самочувствието на съучастник, на съмишленик. Но това е повече стремеж на вестниците с масов тираж, които търсят и масов потребител. Елитарните и специализирани вестници се стремят повече с други средства (проблематика, тип слово), а и с една по-дискретна разговорност да спечелят своята аудитория. Следва да се отбележи още, че предозирането на експресията и оценката уморява читателя, замъглява логиката на фактите и безупречността на анализите.

ЛИТЕРАТУРА

¹ В българската лингвистика е прието да се говори за разговорна реч в нейния битов и официален (книжовно-разговорен) вариант, в който се следи за спазването на книжовната норма и по принцип се отхвърля употребата на битово-разговорна лексика, на лексика със снижена стилистична окраска, с оттенъци на грубост, вулгарност, небрежност. Някои автори отъждествяват книжовно-разговорната реч с разговорния стил, вж. **Ничева, К.** Наблюдения върху разговорната реч на българския език. – Бълг. език, 1985, кн. 3; **Йосифова, Р.** Мястото на книжовно-разговорната реч в системата на общонародния език. – В: Проблеми на българската разговорна реч. В. Търново, 1991.

² **Мико, Ф.** Характер разговорности и разговорного стиля. – В: Новое в зарубежной лингвистике, вып. XX. М., 1988.

³ Като маркери за отграничаване на разговорната реч се схващат устната форма на проява, спонтанността, диалогичността (вж. **Sanders, W.** Linguistische Stilistik. Göttingen, 1977), личния адресат, неофициалостта (вж. **Байчев, Б.** Разговорната реч като лингвистичен и социолингвистичен факт. – В: Проблеми на българската разговорна реч. В. Търново, 1994).

⁴ **Ван Дейк, Т. А.** Язык, познание, коммуникация. М., 1989, с. 132.

⁵ Цит. съч., с. 130.

⁶ Пак там, с. 95; **Lüger, H. H.** Pressesprache. Tübingen, 1983, S. 85.

⁷ **Ничева, К.** Някои въпроси във връзка с лексикографската обработка на българската фразеология. – Бълг. език, кн. 1–2, 1987.

⁸ Пак там.

⁹ **Велева, М.** Към въпроса за обобщено-личните изречения. – В: Помагало по български синтаксис. С., 1988.